

ПУРСЬКИЙ

Олег Іванович

Pursky_O@ukr.net

д.фіз.-мат.н., професор,
Київський національний
торгівельно-економічний
університет

БОЙКО

Аліна Василівна

д.е.н., професор, Київський
національний торговельно-
економічний університет

МОРОЗ

Ірина Олегівна

к.е.н., старший викладач, Київський
національний торговельно-
економічний університет

УДК 339.1; 330.4; 658.6

**ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ СТІЙКОГО І ЗБАЛАНСОВАНОГО
РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ**

**THE FORMATION PRINCIPLES OF INDICATORS SYSTEM OF SUSTAINABLE AND BALANCED
DEVELOPMENT OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS**

Розроблено принципи формування та визначено основні задачі системи показників стійкого і збалансованого розвитку соціально-економічних систем. Головним фактором в процесі оцінювання стійкого розвитку соціально-економічних систем є визначення і моніторинг системи показників від яких залежить динаміка розвитку соціально-економічної системи

Разработаны принципы формирования и определены основные задачи системы показателей устойчивого и сбалансированного развития социально-экономических систем. Главным фактором в процессе оценки устойчивого развития социально-экономических систем является определение и мониторинг системы показателей, от которых зависит динамика развития социально-экономических систем.

The formation principles and primary goals of indicators system of sustainable and balanced development of socio-economic systems are defined. A primary factor in the estimation of a sustainable development of socio-economic systems is definition and monitoring of indicators system on which development dynamics of socio-economic systems depends.

Ключові слова: соціально-економічна система, система показників, стійкість систем

Ключевые слова: социально-экономическая система, система показателей, устойчивость системы

Keywords: social and economic system, system of indicators, stability of system

ВСТУП

Стратегією стійкого розвитку України у сфері регіональної політики передбачено необхідність організації регіональних систем моніторингу за показниками збалансованого розвитку [1]. Перші роботи присвячені тематиці розробки систем показників соціально-економічних систем з'явилися в середині 70 років 20 ст. Приблизно з того часу почали з'являтися і перші системи показників. Наприклад, Організація Європейського Співробітництва і Розвитку в 1978 р., розробила систему показників для оцінювання ефективності управління муніципальних утворень. В цей же період, закордонні дослідники і представники управління соціально-економічними системами приходять до висновку про важливість використання подібних систем показників, як фактору, що сприяє підвищенню ефективності управління, оскільки дані показники дозволяють за допомогою числових значень виділити і формалізувати проблему, і сформулювати на цій основі повне, комплексне уявлення про неї. Так, професор Ратгерс Д. Хьюз запропонував систему показників соціально-економічного розвитку міст як засіб планування на місцевому рівні, за допомогою якої

аналізувалася динаміка і стійкість розвитку міської території. Важливим фактором, що сприяв значному збільшенню як наукового, так і практичного інтересу до розробок систем показників соціально-економічних систем, став значний розвиток інформаційних технологій і збільшення числа відслідковуваних показників. Починаючи з 1994 року в рамках спеціальної програми ООН було розпочато створення комплексної системи моніторингу соціально-економічного розвитку міст світу. При цьому було визначено 129 основних показників, виділених у 5 блоків:

- соціально-економічний розвиток;
- інфраструктура і транспорт;
- стан оточуючого середовища;
- місцеве самоуправління;
- житловий сектор.

На сьогодні, різні методики, рекомендовані ООН для аналізу стану соціально-економічних систем нараховують більше 200 показників. Наприклад: в рамках програми United Nations Human Settlements Programme запропонована система показників для аналізу соціально-економічного розвитку великих міст, що нараховує 20 основних і 48 додаткових показників соціально-економічного розвитку.

Стійкість розвитку соціально-економічних систем, соціальна безпека людини, матеріальний стан, її соціальний захист забезпечується фактичною реалізацією соціально-економічних стратегій, які, у свою чергу, повинні базуватись на результатах соціально-економічного моніторингу. Тому для забезпечення реалізації стратегічних напрямків стійкого розвитку соціально-економічних систем потрібно проводити моніторинг ефективності здійснюваних заходів на основі застосування системи індикаторів, яка включає базові орієнтири сталого розвитку (соціальні, економічні і екологічні) [2] та розробити механізми періодичного застосування зазначених індикаторів для моніторингу досягнення запланованих показників.

МЕТА РОБОТИ

Головна мета роботи полягає у розробці принципів формування системи показників для аналізу стійкого і збалансованого розвитку соціально-економічних систем.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Інформаційне забезпечення механізму оцінювання стійкості соціально-економічних систем має базуватися на соціально-економічних показниках, які б у комплексі об'єктивно відображали соціальні та економічні процеси. Особливу увагу варто зосередити на самому процесі обрання показників, механізмі моделювання та оцінювання стійкості розвитку соціально-економічних систем. Необхідною умовою достовірності результатів діагностичних висновків має бути надійність показників, які деталізуватимуть результати управління у сфері розвитку соціально-економічних систем. Відбір системи репрезентативних показників оцінювання стійкості соціально-економічних систем розвитку зумовлений рядом чинників:

- наявністю інформаційної бази;
- можливістю чи неможливістю кількісно виміряти результати окремих
- напрямів управління у сфері соціально-економічної політики;
- висновками експертного опитування;
- аналізом показників для характеристики розвитку соціально-економічної системи, запропонованих науковцями та експертами [3-5].

Ґрунтуючись на проведеному аналізі вітчизняних і закордонних публікацій за даною тематикою [6-19] можна зробити висновок, що система показників оцінювання стійкого і збалансованого розвитку соціально-економічних систем направлена на підтримку процесів управління і повинна вирішувати три головні задачі:

1. Попередній аналіз загального стану соціально-економічної системи. Це дозволить визначити коло проблемних напрямків, які б описувалися певним набором формалізованих показників. Аналіз даних показників в часовій динаміці, порівняння з аналогічними показниками інших соціально-економічних систем або нормативними значеннями дозволяє визначити критичні проблеми і перспективні напрямки розвитку.

2. Оцінювання очікуваного ефекту від реалізації комплексу заходів із розвитку соціально-економічної системи. Процедура оцінювання є необхідною умовою вдосконалення системи управління розвитком соціально-економічної системи. Також варто зазначити, що інформаційний масив стосовно соціальних і економічних процесів, в ряді випадків, дозволяє визначити очікуваний ефект навіть шляхом порівняння з іншими соціально-економічними системами.

3. Моніторинг і оцінка виконання програм соціально-економічного розвитку. Періодично отримувані показники використовуються для оцінки ступеня виконання програм розвитку, що створює основу для оперативного управління, внесення необхідних змін, корегування в середньо та довгострокове планування.

Тобто, однією із найважливіших проблем, які виникають при розробці механізмів оцінювання стійкого і збалансованого розвитку соціально-економічних систем є формування системи показників і характеристик результатів їхньої реалізації. Щоб відповідати всім поставленим задачам створена система показників повинна відповідати наступним принципам:

1. Системний, комплексний характер набору показників. В нашому дослідженні соціально-економічна система розглядається, як єдиний об'єкт, тому показники повинні відображати стан соціально-економічної системи в усіх сферах. Система показників використовується для опису різних, взаємопов'язаних характеристик соціальних і економічних процесів, повинна бути методологічно узгоджена, побудована на основі єдиної концепції та використовувати єдині визначення і класифікації.

2. Відносна простота системи показників, при повному охопленні всього спектру характеристик соціально-економічної системи. При розробці системи показників, варто керуватися відображенням максимального спектра соціальних та економічних процесів в регіоні. Зрозуміло, що в даному випадку потрібно знаходити компроміс між ступенем деталізації статистичних даних, або іншими словами затратами часу, ресурсів і засобів на їх обробку і кількістю показників. Тому при формуванні системи показників варто обмежувати їхню кількість тільки найбільш важливими для соціально-економічної системи. Використання невеликої кількості показників дозволяє при відносно невеликих витратах і зусиллях організувати оперативний моніторинг. Тобто, система показників, з одного боку, не повинна бути занадто громіздкою і перенасиченою інформацією, а з іншого, бути достатньо інформативною для первинного аналізу стану соціально-економічної системи і визначення проблемних сфер. В подальшому проблемні питання визначені за допомогою системи показників, можуть бути додатково вивчені і опрацювані. Процедури збору, обробки, передачі і збереження інформації повинні здійснюватися на основі використання сучасних інформаційних технологій.

3. Насичення системи моніторингу достовірною інформацією і просторово-часова узгодженість

показників. Система показників повинна бути реалістичною і включати в себе тільки ті показники, які можуть бути постійно отримуватися. Просторово-часові зміни в значеннях показників дозволяють відслідковувати динаміку змін стану соціально-економічної системи, здійснювати порівняння показників із запланованими значеннями. При формуванні системи показників доцільно в якості основи використовувати стандартні класифікації. Можливо також включення показників, які не представлені в стандартних статистичних класифікаціях, але в даному випадку потрібно оцінювати доцільність використання таких показників, в першу чергу через визначення матеріальних і часових витрат на їх отримання.

4. Однозначна інтерпретація показників стійкого і збалансованого розвитку соціально-економічних систем. Визначення показників і механізми їхнього розрахунку повинні здійснюватися на основі єдиної методики.

5. Врахування в системі показників можливості збільшувати просторові і часові границі моніторингових досліджень. У міру накопичення інформаційного масиву даних значно збільшуються можливості аналітичних досліджень і прогнозування, що є важливим фактором реалізації ефективної політики розвитку соціально-економічної системи. Система показників повинна використовуватися не тільки для визначення стану соціально-економічної системи, але й для відслідковування динаміки її розвитку. Тобто, дослідження динаміки розвитку соціально-економічної системи є однією з головних задач для вирішення яких створюються системи показників, які в довготривалій перспективі створюють відповідну інформаційну базу, на основі якої можна здійснювати дослідження динамічних рядів даних.

6. Відкритість і зрозумілість системи показників для користувачів. На сьогодні, доступність інформації про стан соціально-економічної системи, вказує на зрозумілість і прозорість системи управління, що є одним із головних факторів для залучення інвестицій та ефективного використання наявних ресурсів.

Методика формування системи показників стійкого і збалансованого розвитку соціально-економічних систем включає в себе чотири головних етапи:

1. Визначення процесів і явищ, що підлягають статистичному дослідженню, формування цілей моніторингу тих або інших показників, визначення типів даних, що підлягатимуть обробці.

2. Визначення структури і змісту показників.

3. Визначення основних джерел даних, що будуть використовуватися для визначення показників.

4. Визначення методів оцінювання показників, процедур обробки первинних даних з метою отримання інтегральних показників, індексів, рейтингів і т.п.

Запропоновані механізми, принципи і положення формування системи показників оцінювання стійкого і збалансованого розвитку соціально-економічних систем представляють собою компроміс між

теоретичними положеннями, і тим, що можна реалізувати практично на основі доступних даних, їх достовірності та ступеня відповідності відображення даними моніторингу специфіки процесів, що відбуваються в соціально-економічній системі.

Використання системи показників, що створена у відповідності до згаданих принципів, дозволяє вирішити проблему моніторингу ефективності управління стійким і збалансованим розвитком соціально-економічних систем, а також забезпечує можливість проводити всебічний порівняльний аналіз їхнього розвитку і виявляти найбільш ефективні механізми вирішення кризових проблем. У міру накопичення інформаційної, система показників дозволить проводити ґрунтовні аналітичні дослідження та здійснювати прогнозування в довготривалій перспективі.

Сучасний стан економіки України, вимагає проведення постійного моніторингу соціально-економічних показників, з метою прийняття адекватних до наявної соціально-економічної ситуації управлінських рішень та ефективного прогнозування стратегії розвитку. Аналіз специфіки розвитку соціально-економічних систем пов'язаний з обробкою великих інформаційних масивів даних, що приводить до певних часових затримок в отриманні результатів цього аналізу, а як наслідок вибудовування не ефективних стратегій розвитку, які ґрунтуються на певних застарілих показниках і висновках. Цей факт може привести до неефективного управління соціально-економічною системою і економічного спаду, що може, в свою чергу, стати каталізатором соціальних потрясінь. Механізми та інструменти комплексної реалізації поставлених завдань планування стійкого і збалансованого розвитку України чітко не визначені, що обумовлює зростання інтересу науковців і практиків до вирішення цих важливих питань [20]. На разі є актуальною проблема автоматизації механізмів обробки даних соціально-економічного моніторингу, з метою забезпечення оперативного і адекватного управління соціально-економічними системами. Потужним засобом розв'язку задач автоматизації обробки великих масивів даних, який на сьогодні є одним з вирішальних факторів соціально-економічного розвитку, є широке впровадження в механізми управління соціально-економічними системами сучасних інформаційних технологій. Тобто, однією з найважливіших науково-технічних і соціально-економічних проблем на даний час є проблема ефективного застосування сучасних інформаційних технологій у забезпеченні стійкого і збалансованого розвитку соціально-економічних систем [21].

ВИСНОВКИ

На сучасному етапі роль інформаційних технологій в системі управління стійким і збалансованим розвитком соціально-економічних систем, визначається сукупністю дій та заходів з прийняття управлінських рішень на основі процедур і механізмів збору, накопичення, обробки і аналізу соціально-економічних даних засобами обчислювальної техніки. Моніторинг є важливою

складовою частиною інформаційного забезпечення процесу управління соціально-економічними системами і об'єднує такі важливі функції управління як: спостереження, аналіз, оцінка і прогнозування. Контроль за стійким і збалансованим розвитком соціально-економічної системи полягає в постійному моніторингу змін стану системи, що спричинені діями керованих суб'єктів, які здійснюються у відповідності до запланованих показників, а також у виявленні відхилень від цих запланованих показників. Оскільки розвиток соціально-економічної системи є постійним у часі процесом, то в міру надходження нової інформації (показників) про стан вирішення задач розвитку може виникнути необхідність внесення коригуючих впливів, що по суті є оперативним управлінням. Тобто, найбільш яскраво роль моніторингу в управлінні розвитком соціально-економічної системи проявляється в оперативному управлінні [22]. Управління стійким і збалансованим розвитком соціально-економічної системи, тісно пов'язане із виявленням, описом і аналізом закономірностей її формування і розвитку. Специфічні особливості функціонування соціально-економічної системи характерно проявляються в динаміці показників. Взаємозв'язки, що відображаються у зміні великої кількості окремо взятих показників, підтверджують дію певної кількості факторів, які впливають на ефективність функціонування соціально-економічної системи.

Таким чином, основним фактором в процесі оцінювання стійкості соціально-економічних систем є визначення і моніторинг системи основних соціально-економічних показників від яких залежить динаміка розвитку соціально-економічної системи. Варто також зазначити, що в залежності від соціального і економічного стану системи важливість і ступені впливу на загальну ситуацію, тих або інших показників, може з часом змінюватися, тому важливою, необхідною властивістю сучасних інформаційних засобів моніторингу є можливість змінювати перелік показників, що підлягають регулярному моніторингу.

Список використаних джерел

1. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За редакцією акад. НАН України В.М. Гейця. – К.: Інститут економічного прогнозування; 2003. – 1008 с.
2. Удотова Л.Ф. Соціальна статистика: підручник / Л.Ф. Удотова. - К.: КНЕУ, 2002. - 376 с.
3. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан / Е.М. Лібанова [та ін.]; Рада з вивчення продуктивних сил України НАНУ. – К., 2002. – 124 с.
4. Аfenкіна О.Г. Актуальні питання реалізації соціальної політики держави на регіональному рівні / Г.О. Аfenкіна // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. ОРІДУ. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2007. - Вип. 2 (30). – С. 91-98.
5. Манзя М.В. Основні сутнісні та змістовні характеристики механізму соціально-орієнтованого управління / М.В. Манзя // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2008. - Вип. 4 (23). – С. 315-320.

6. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: [за ред. Є.П. Качана]. – К.: Юрид. книга, 2005. – 704 с.

7. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіону: методологічні підходи (Соц.-екон. дослідж. в перехід. період) (Зб. наук. пр. Ін-ту регіон. дослідж. НАН України; Вип. 3(53)): [Ред.: М.І. Долішній]. – Львів, 2005. – 517 с.

8. Регіональний менеджмент і моніторинг / [Гладій М.В., Долішній М.І., Писаренко С.М., Янків М.Д.]. НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 1998. – 68 с.

9. Морозов А.О. Інформаційно-аналітичні технології підтримки прийняття рішень на основі регіонального соціально-економічного моніторингу: Проект "Наук. кн." / А.О. Морозов, В.Л. Косолапов. – Ін-т проблем математичних машин і систем НАН України. – К.: Наук. думка, 2002. – 230 с.

10. Методологія комплексної оцінки рівня соціально-економічного розвитку області та її адміністративно-територіальних одиниць: монографія / [Л.М. Зайцева, В.В. Антонов, С.М. Серьогін та ін.]; за наук. та заг. ред. Л.М. Зайцевої. - Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2003. – 132 с.

11. Яременко О.О. Концепція створення комплексного механізму формування та оцінки ефективності реалізації соціальної політики в період трансформації українського суспільства / О.О. Яременко // Укр. соціум. – 2005. – № 5-6 (10-11). – С. 92-101.

12. Лендьял М. Моніторинг та оцінювання стратегій і програм регіонального розвитку в Україні / М. Лендьял, Б. Винницький, Ю. Ратейчак. – К.: К.І.С., 2007. – 120 с.

13. Колеснік В. І. Регіональна статистика як складова інформаційного забезпечення управління / В. І. Колеснік // Статистика України. – № 4. – 2008. – С. 69–73.

14. A Researcher's Guide to the National Statistics Socio-economic Classification: [eds. D. Rose, D.J. Pevalin]. – University of Essex: SAGE Publication Ltd, 2003. – 304 p.

15. Statistical Methods for Spatial Planning and Monitoring: [eds. S. Montrone, P. Perchinunno]. – Springer, 2013. – V. IX. – 158 p

16. Krapivin V.F. Information Technologies for Remote Monitoring of the Environment / V.F. Krapivin, A.M. Shutko. – Springer, 2012. – V. XXXIV. – 498 p.

17. Bailey R.W. Strategic planning and large city governance / R.W. Bailey. – N.Y.: Proc. of the Acad. of Polit. Science, 1989. – Vol. 37. – № 3. – P. 167 - 179.

18. Altman S. Performance monitoring systems for public managers / S. Altman // Public Administration Review - 1979. – Vol. 39. – № 1. – P. 31-35.

19. Jaffee D. Levels of Socio-Economic Development Theory / D. Jaffee. – Westport: Praeger, 1998. – 242 p.

20. Стратегії розвитку регіонів: шляхи забезпечення дієвості / [Біла С.О., Шевченко О.В., Жук В.І., та ін.]; / під ред. С.О. Білої. – К.: НІСД, 2011. – 88 с.

21. Пурський О.І. Соціально-економічний моніторинг як фактор стабільного і збалансованого розвитку регіону / О.І. Пурський, І.О. Мороз, О.І. Моїсєнко // Бізнес Інформ – 2012. - №6. – С. 39-41.

22. Пурський О.І. Соціально-економічний моніторинг як складова частина інформаційного забезпечення процесу регіонального управління / О.І. Пурський, С.О. Баннікова, І.О. Мороз // Бізнес Інформ – 2012. - №11. – С. 51-54.